

Szent Pál és az ősegyház iskolái

Saint Paul and the Schools of the Early Church

Kránitz Mihály

*PPKE HTK Alapvető Hittan Tanszék
egyetemi tanár*

Abstract

Christianity is based on the preaching of Jesus Christ, the Gospel itself. Jesus stands before his disciples as a Master (rabbi), instructing them according to a specific (divine) pedagogy. The first apostles, including Saint Paul, will adopt this method, which is naturally rooted in the Old Testament tradition, but with the novelty of revelation. The preparation for baptism is manifested at the level of an intellectual approach to the illumination of the person of Jesus Christ, in cooperation with grace. The specificity of this method is characteristic of Christianity. The relationship between faith and reason has accompanied the life of the Church and of all Christians to this day. The starting point, which we can also admire in the life of the Apostle Paul, is therefore the spiritual foundations on which the world of faith can build in a suitable way and thus transmit the good news of salvation.

Keywords: Christian antiquity, wisdom, discipleship, education, beginnings of the Church

Absztrakt

A kereszténység alapja Jézus Krisztus igehirdetése, maga az evangélium. Jézus mint Mester (rabbi) áll tanítványai előtt, oktatja őket egy sajátos (isteni) pedagógia alapján. Az első apostolok, köztük Szent Pál majd ezt a módszert veszik át, ami természetes módon az ószövetségi hagyományban gyökerezik, de már a kinyilatkoztatás újdonsága társul ehhez. A keresztségre való felkészítés, Jézus Krisztus személyének a megvilágítása az értelmi megközelítés szintjén nyilvánul meg, együttműködve a kegyelemmel. Ennek a módszernek a sajátossága jellemző a kereszténységre. A hit és az értelem kapcsolata napjainkig elkíséri az egyház és valamennyi keresztény életét. A kiindulópont tehát, amelyet megcsodálhatunk Pál apostol életében is, azok a szellemi alapok, amelyekre megfelelő módon képes a hit világa ráépülni és ezáltal az üdvösség örömhírének továbbadni.

Kulcsszavak: keresztény ókor, bölcsesség, tanítványság, oktatás, az egyház kezdetei

1. Bevezetés

A kereszténység és a zsidóság szorosan összetartozik: az *Újszövetség* az *Ószövetségre* épül, a kettő pedig együtt alapja az európai kultúrának, a tudománynak, a művészetnek és természetesen a keresztény vallásnak is. A kereszténység előtti ókorra egyaránt jellemző az ember mindennapi életét átjáró vallási megnyilatkozás és az egy adott kultúrkörben jelen lévő szellemi adottság. A „*Biblia népei*” olyan társadalmak, amelyek gazdasági, kulturális és vallási meghatározottságaikkal hatást gyakoroltak Izraelre, a választott népre, és ezt természetes módon adták tovább a keresztény közösségekben. Itt gondolhatunk a babiloni, egyiptomi kultúrkör átfogó terjeszkedésére, mivel a hódítás következtében elfoglalt területeken mindig egy-egy meghatározó vallási, szellemi hatás érvényesült.

Egy nép, egy társadalom, egy vallási csoport lehetőségei szerint terjeszti a természetes és a természetfeletti világról szóló ismereteit, többnyire rendszerezett módon. Ez vonatkozik arra, hogy a vallási, orvosi, művészi, jogászai vagy filozófiai tudást következetesen fejlesztették és adták tovább egy-egy társadalmilag fejlett körben. Iskolák jöttek létre, melyek így a felhalmozott tudásanyag biztos közvetítését jelentették. Mind a zsidóságban, mind a kereszténységben egy meglévő és gyakorlatias módszernek lehetünk a tanúi, mely nemcsak az írást és az olvasást, a *Biblia* ismeretét és a kulturális alapokat biztosította, hanem fokozatos fejlődéssel dolgozta ki a hit iskolájában a vallási és szellemtudományok elsajátítását.

A kultúra és a vallás találkozási pontjában fedezhetjük fel a tarzuszi Sault, a későbbi Pál apostol alakját, akiben mintegy sűrűsödik a zsidó, a hellén és a római birodalom latin világa. Ezek mindegyikében a tanítás/tanulás az emberi kibontakozás része volt, így a kereszténység megjelenésével a társadalmi értékek az egyetemes igazság szolgálatába álltak. A hit és az értelem együttműködésére Szent Pál életében és apostoli működésében találunk követhető példát.

2. Szellemi kezdetek az egyház életében

A vallástörténelemben szinte páratlan gyorsasággal fejlődött ki a keresztény vallás, melyel párhuzamosan megjelentek azok a szellemi alkotások, melyek egyébként is jellemzőek általában a vallási jelenségekre. Az alapító Jézus Krisztus, aki igehirdetőként lép fel népe körében, tanítványokat gyűjt maga köré és időnként nagy tömegek veszik őt körül. Beszédének a lelket és szellemet is megérintő hatásáról és gyógyító tevékenységéről már az I. század folyamán a zsidó történetíró, Josephus Flavius számol be. (Flavius 1983, 451–452.) Megnyilvánulásaiban szellemi szabadsága érvényesül, főképp a Törvénnyel (Tóra) szemben, mivel nem úgy beszél, mint az írástudók, hanem „tekintéllyel” (Mk 1,27).

Az *Ószövetség* könyvei is megérintik az értelmet, a tudást azonban sokszor egy szűk rétegnek tartják fenn (írástudók, farizeusok). A názáreti Jézus viszont mindenkire, még az egyszerű emberekre is kiterjeszti Isten bölcsességét: „Áldalak téged, Atyám, mennyi és föld ura, mert elrejtetted ezeket a bölcsék és okosak előtt, és kinyilatkoztat-

tad a kicsinyeknek.” (Mt 11,25) Jézus tanítása és módszere egy kétezer éves modell az egyház számára a hit továbbadásában, melyhez szorosan hozzátartozik a személyes tanúságtétel (*lex orandi, lex credendi*).

A kereszténység szellemi megnyilvánulásához fontos ismerni a zsidó és pogány (hellenista) hátteret, mely meghatározó volt a Krisztus utáni évszázadokban is. Érdemes azt is figyelembe venni, hogy a születő kereszténység hátterét a görög műveltség adta, kiindulva a már Krisztus előtt görögre fordított *Őszövetségtől* (*Septuaginta*), a Nagy Sándor óta tudatosan terjesztett görög művészetek közel-keleti jelenlétén át egészen a görögül prédikáló Pál apostolig. Létezett tehát már egyfajta szellemi háló a zsidó vallásosságból a héber és az arám nyelv használata mellett előlépő apostoli igehirdetés (*kérügma*) számára, mely majd később is döntő lesz az alapvető hitszabályok (*regula fidei*), végső soron a hittételek (dogmák) megfogalmazásában.

A zsidóság életöstönét és gondolkodásának, kultúrájának életrevalóságát jelzik a Római Birodalom számos pontján jelen lévő zsinagógái (diaszpóra) közösségek. Az írásban, az olvasásban és még a filozófiai gondolkodásban is elmélyült zsidó tudósok Pál apostol missziója során az egyház növekedését is elősegítették. Ennek jele a már említett bibliafordítás, a *Salamon bölcsessége* kezdetű irat a Krisztus előtti századból, valamint Alexandria Philón munkássága (Krisztus és Pál apostol kortársa, Kr. e. 25. – Kr. u. 45.), aki az allegória módszerével dolgozta ki Logosz-tanát érdekes párhuzamként a jánosi elgondolással összevetve.

A zsidóság erejét az egyistenhit és az ehhez kapcsolódó erkölcsi magatartás jelentette. A választott nép története és kulturális megnyilvánulása megfelelő kiindulópontnak bizonyult a kialakuló kereszténység szellemi formálódásában.

3. Vallásosság és gondolkodás a Római Birodalomban

Az ókori városok nem pusztán egy társadalmi, politikai szerkezetben épültek ki. Nagyon jelentős volt a kultusz, vagyis a vallásosság közéleti megnyilvánulása. A birodalom keleti részén ősi vallások, vallási hiedelmek határozták meg a mindennapi életet. A hellenista időszakban Nagy Sándort (Kr. e. 356–323.) Zeusz Ammon fiaként tisztelték. A Szeleukida királyok megváltóként (szótér) vagy istenként való megjelenése (epifánia) jellemzően táplálta ezeket a hagyományokat. Végső soron a császárkultuszban, főleg Augustus császár (Kr. e. 63. – Kr. u. 14.) uralkodása idején érte el csúcspontját a vallás társadalmi megnyilvánulása.

Az emberi közösség minden szintjén érzékelhető volt az egyén mint *homo religiosus* megjelenése. A kor gondolkodásmódjára emellett jellemző volt a babonáság, a mágia és az asztrológia. A különböző filozófiai ágazatok (sztoicizmus, epikureizmus, platonizmus) is hozzájárultak a bölcsességnek mint vallásos jelenségnek a kibontakozásához, főképp a császárkor idején, mely vonatkozott az üdvösség útjaira, a földi és az isteni szféra közötti közvetítő elképzelésére. A pogány vallási környezet gyakran jelentett kihívást a kezdeti kereszténység számára (az ázsiai Kübelé és Attisz, az egyiptomi Ízisz és Ozirisz vagy a Szíriából való Adonisz és a perzsa Mithrász kultusza).

A kereszténység nem annyira új vallásként jelent meg, mint amely a zsidóságot pótolta volna, sokkal inkább egy valóságos személyhez, a názáreti Jézushoz való kapcsolódás újdonságával, kizárólagosságával, aki mint a második isteni személy felvette az emberi természetet és az első század történeti, társadalmi, vallási és kulturális adottságai között mutatkozott meg, önálló tanításával. (lásd: Ratzinger, 2007)

4. Az ősegység értelmi megnyilvánulása és Szent Pál tanítói küldetése

Az ókorban az oktatás, a nevelés fontos részét képezte az emberi fejlődésnek. Kis-Ázsiában és a Közel-Keleten a gazdaságilag is erős városokban szellemi központok és iskolák adtak hírnevet egy-egy polisznak. Jézus maga is tanította apostolait, megváltó műve befejezésekor pedig ezzel a paranccsal bízta meg övéit: „Menjetek, tegyétek tanítványommá mind a népeket! Tanítsátok meg őket mindannak megtartására, amit parancsoltam nektek.” (Mt 28,19–20) Jézus tehát tanítani küldte apostolait, akik a Vigasztaló kiadásával azonnal hirdetni kezdték a keresztény tanítást: „Mindannyiukat eltöltötte a Szentlélek, és különböző nyelveken kezdtek beszélni, úgy, ahogy a Lélek szólásra indította őket.” (ApCsel 2,4) Az apostolok első megnyilvánulása a szóbeli igehirdetés volt, melynek mintája Péter pünkösdi beszéde (ApCsel 2,14–36), aki gondolati sorrendben támasztja alá Jézus életének, halálának és feltámadásának hitelességét. A fiatal közösség élete az imádságon alapszik, feljárnak a templomba, szétosztják a javaikat, amire példát is találunk Barnabás személyében. (ApCsel 2,42 és 4,36–37)

A tizenkét apostol összetartása egy mérce, egy mértékadó közösség, tanításukhoz igazodtak az első hívek. E közösség feje Péter, és a két testvér, Jakab és János. Őket nevezi majd Pál oszlopoknak, a tekintély képviselőinek, meghatározó személyeknek. (vö. Gal 2,9) Már kezdettől fogva kialakult a tanítás képviselőjének és elfogadásának kritériuma és az ehhez tartozó „apostoli” jelző. Ekkor jelenik meg egy új szereplő: Pál apostol, a tarsuszi Saul. Az apostoli tekintély őt is meghatározza, jóllehet szellemi képessége, felkészültsége, kulturális tapasztalata sokkal több, mint az apostoloké, de az egyházban megnyilvánuló rendhez ő is igazodik. (Hilton, 2018) Ez nemcsak a liturgiára vonatkozik, a pogányok megkeresztelésére vagy új tanítványok befogadására, hanem a hit tanításának szabályaira is. Ennek lesz majd ő kiváló mestere, amit több alkalommal is kijelent: Isten „... egyeseket apostollá, másokat pedig prófétává, másokat evangélistává, ismét másokat pedig pásztorrá és tanítóvá tett.” (Ef 4,11) A hit továbbadásában megnyilvánuló szellemi tevékenysége meghatározó módon a hittudomány alapjait képezi.

Pál apostol – korábbi nevén Saul – szülővárosában, a kilikiai Tarsuszban elsajátította mindazt, amit a hellenista bölcsességtől csak kapni lehetett: a filozófiát, a költészetet, a retorikát, saját családjában pedig a Szentírás ismeretét és a vallási szertartásokat. Nyelvtudása kimagasló volt: tudott héberül, a liturgikus imádság révén, görögül a hellenista iskolákban tanult, az arámi a napi társalgás nyelve volt a zsidók között, a latint pedig mint a római birodalom polgára sajátította el. Ifjú felnőttként Jeruzsálembe ment, ahol a híres rabbi házában, Gamálielnél tanulta meg a törvény magyarázatát: „Zsidó vagyok, a kilikiai Tarsuszban születtem, de ebben a városban

[Jeruzsálem] nevelkedtem, s Gamálieel lábánál az atyai törvény szigorú megtartására tanítottak.” (ApCsel 22,3)

Pál mint ifjú farizeus, rendkívül képzett írástudó és tanító lett. A Damaszkusz felé vezető úton tér meg, és immár keresztényként folytatja a tanulást, csak most már az egyházon belül. A keresztségre Ananiás készíti fel őt. Mindezt egy „belső” tanulásként lehet felfogni, mely a messiási jövendölések beteljesülését értelmezi Jézus Krisztusban. (vö. ApCsel 9,10–19) Ezután az Arábiában eltöltött három év idején a nabateus közösségben (vö. Gal 1,15–17) részesül a hit elmélyítésében.

A keresztény szellemi képzés következő fokát későbbi missziós társa, Barnabás jelentette, aki „... maga mellé vette, és elvitte az apostolokhoz.” (ApCsel 9,27) Ezután visszatért szülővárosába, Tarzuszba, mely egy közbeeső fokozata a tanulásnak, ahol megfelelő időt kapott arra, hogy a magáévá tegye a keresztény tanítást és a közösségi életet. Itt találja meg őt újból Barnabás és hívja meg Antiochiába, mely valószínűleg az ősegyház legnagyobb létszámú közössége volt. (vö. ApCsel 11,25–26), ahol név szerint ismerjük a prófétákat és a tanítókat. (ApCsel 13,1) Ez egy másik „iskola” Pál számára, mert azokkal is találkozik, „akik mindig velünk [az apostolokkal] tartottak, amikor a mi Urunk, Jézus közöttünk járt-kelt” (ApCsel 1,21), sőt megkapták az egyházvezetés karizmáját is. Ez volt az a város, ahol már nevet is adtak Jézus követőinek: ők voltak a keresztények, a krisztusiak, a „Felkent” követői. (ApCsel 11,26)

A keresztény hitre való oktatás akkor kapott nagyobb perspektívát, amikor az antiochiai közösségben lévő próféták és tanítók közül Pált és Barnabást kiválasztották az evangélium terjesztésére a pogányok között. (vö. ApCsel 13,1–3) A tanítványból itt lett mester, mert amit eddig elsajátított, azt most továbbadja. Pál apostol mint a világi, a zsidó és a keresztény oktatásban részesült személy kész volt arra, hogy közérthetően, szellemileg befogadható módon és a kegyelem segítségével hatásosan legyen képes tanítani. A szó, az érvelés, a szép beszéd győzte meg hallgatóit, s ezzel a keresőknek új távlatot tudott felmutatni és a Krisztus-követőket az Istennel való helyes kapcsolatra vezetni. Most ő szólítja fel hallgatóit, hogy kövessék őt, amint ő Krisztus követője. (1Kor 11,1) Fizikailag és szellemileg is azért küzdött, hogy mindazok – írja –, „akik személyesen nem ismernek, szívükben megerősödvé és a szeretetben egyesülve eljussanak a tökéletes megismerés teljes gazdagságára: Isten titkának, Krisztusnak a megismerésére. Benne rejlik a tudomány és a bölcsesség minden kincse”. (Kol 2,2)

5. Felforgató keresztény tanítás

A kereszténység és a görög filozófia első „hivatalos” találkozása Szent Pál athéni beszéde során történt, amikor a hit tartalmáról nem a vallásos zsidóknak, hanem a művelt és iskolázott pogányoknak kellett meggyőzően beszélni (ApCsel 17,22–34). Pál mesteri módon utal az általuk is ismert költőkre – Arátosz, Kleanthész, Pindarosz –, akik filozófiai módon Isten egyetemességét vallották, de az egész emberiségnek szóló teljes kinyilatkoztatással még nem találkoztak: „Istenben élünk, mozgunk és vagyunk” – szólítja meg Pál az areioszpágoszon a filozófusokat – „ahogy költőitek is

mondják, az ő fiai vagyunk”. (ApCsel 17,28) Pál apostolra és munkatársaira is jellemző, hogy mindig a beszélgetőpartner által képviselt ismeretekből és kultúrából indulnak ki, és az értelem segítségével vezetik el a krisztusi hitre hallgatóikat.

A zsidókkal való találkozás esetében beszéde az *Ószövetségre*, vagyis a törvényre és a próféták tanítására épül, mivel azok csíraszerűen már tartalmazzák a Krisztusban beteljesült ígéretet, de a hitre való elvezetés mindenképpen része a párbeszédnek. Erre jó példa az alexandriai származású Apolló nevű zsidó esete, akivel Pál Efezusban találkozott, de még nem volt teljes áttekintése a keresztény tanításról. Amint ezt Pál apostol közeli munkatársai, Priscilla és Aquila meghallották, „elhívták magukhoz, és pontosabban elmagyarázták neki az Isten útját”.¹ Ez kiváló példa a világban élő keresztények apostoli hivatására.

A zsidóságnak volt már egy iskolai rendszere a zsinagógák és a tanházak hálózatával. Szent irataik között is külön kategóriát foglalnak el – a törvény és a próféták mellett – a bölcsességi könyvek (pl. *Példabeszédek könyve*, *Prédikátor könyve*, *Bölcsesség könyve*, *Jézus Sirák fia könyve*), melyek Istenről és az emberi létről a kérdés és a kutatás lehetőségét adják. A keresztény üzenet azonban kihívás elé állítja az első szövetség képviselőit, akik botrányt látnak a Pál apostol által hirdetett tanításban, vagyis hogy Isten nem tudta megmenteni Fiát a kereszttől.

A pogány gondolkodók viszont balgaságot vélnek felfedezni, mi több, ostobaságot érzékelnek a keresztény igehirdetésben, mely egy halálraitétet akar istenként elismertetni, jóllehet, korábban ő irányította a világegyetemet. Pál az evangélium hatásáról mondja, hogy „a zsidók csodajeleket kívánnak, a görögök bölcsességet követelnek, mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük”. (1Kor 1,22–23) Ebben érvényesül a keresztény tanítás újdonsága. Míg a törvény követői a betűhöz ragaszkodnak, a filozófia képviselői pedig okoskodnak, addig „Isten a semminek látszókat választja ki, hogy megsemmisítse azokat, akik valaminek látszanak”. (1Kor 1,28) A keresztény misztériumokba a hit és a Szentlélek vezet el, mert „a betű öl, a Lélek pedig éltet”. (2Kor 3,6)

Ez az újdonság bizonyul igazán mehökkentőnek a kívülállók számára. A kereszténység kezdetén ezen viták és szembenállások során bontakozik ki a kereszt tudománya, vagyis a *theologia*, az Istenről való beszéd. A kifejezés eredetileg pogány környezetből származott, és a világ végső okairól szóló magyarázatot tartalmazott, amely a valóság végső elvét és a mítoszok értelmezését elemezte.²

¹ ApCsel 18,26. Pál apostol hasonló módon, a városokban (mint például Troászban) a családoknál összegyűlt zsidó és pogány érdeklődőknek néha éjfélig – gyakran virradatig – elhúzódó beszédekben fejtette ki a keresztény tanítást (vö. ApCsel 20,6–7).

² Platón, *Politeia* II., 348a. Erről lásd: Vanyó László (1992). *Theologia Graeca. A görög filozófia adaléka a keresztény teológiához*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar.

6. Összegzés

Pál apostol az egyház kezdeti évtizedeiben a hittedjesztés utazó nagykövete volt, a kor kultúrájának, művészi és filozófiai gondolkodásának jó ismerője. A zsidó vallás előírásainak követésével és a személyes hitre való eljutása által képes volt a Jézus Krisztusban kinyilvánított üdvösség magyarázatára. Levelein keresztül biztos alapot adott a mai napig tartó nemzedékek hosszú sorának, akik életük rendeltetését kutatják.

Mivel Pál apostol személyes élettörténete, missziós útjai és leveleinek gyűjteménye az *Újszövetség* és a kinyilatkoztatás része lett, ezért mind stílusában, mind szóhasználatában mintát adott a hit és a gondolkodás kapcsolatára, mely sokszor paradox módon a kereszt bölcsességében tárja fel az igazság egyetemességét. (II. János Pál pápa, 1999, 34.)

Irodalomjegyzék

Biblia (2008). Szent István Társulat.

Flavius, J. (1983). *A zsidók története*. Gondolat Könyvkiadó.

Hilton, A. R. (2018). *Illiterate Apostles: Uneducated Early Christians and the Literates Who Loved Them*. T & T Clark.

II. János Pál pápa (1999). *Fides et ratio*. Enciklika a hit és az ész kapcsolatának természetéről. Szent István Társulat.

Ó- és Újszövetségi Szentírás. (1997). Szent Jeromos Bibliatársulat.

Ratzinger, J. – XVI. Benedek pápa (2007). *A názáreti Jézus*. Szent István Társulat.

Vanyó L. (1992). *Theologia Graeca*. A görög filozófia adaléka a keresztény teológiához. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar.